

DISKRECINIO BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO REALIZAVIMO KRITERIJAI: REALI NUTEISIMO GALIMYBĖ IR VIEŠASIS INTERESAS (1)

Dr. Rima Ažubalytė

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. gruodžio 2 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 10 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Policijos fakulteto dekanas docentas dr. Petras Ancelis ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros vedėjas dr. Alvydas Barkauskas

S a n t r a u k a

Straipsnyje analizuojami kriterijai, lemiantys prokuroro sprendimą dėl baudžiamojo persekiojimo. Čia išskiriami ir nagrinėjami: procesinis kriterijus, t. y. vadinamoji reali nuteisimo perspektyva (pakankamai duomenų teisme įrodyti asmens kaltę), ir materialusis kriterijus, t. y. viešojo intereso persekioti kaltininką nustatymas.

Pirmas kriterijus, t. y. įrodymų pakankamumas, anglų teisėje vadinamas realistic prospect of conviction (reali nuteisimo galimybė), Vokietijoje – hinreichen der Tatverdacht (pakankamas įtarimas). Lietuvoje mokslininkai, kalbėdami apie atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, teigia, kad turi būti nustatyta nusikaltimo sudėtis.

Antrajam kriterijui skiriama daugiau dėmesio, nes iki šiol Lietuvos teisės literatūroje vis dažniau vartojamas terminas „viešasis interesas“ tik pradedamas tyrinėti įvairiais aspektais.

Ižanga

Pritaikant iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau tekste – BPK) 9¹ straipsnį, leidžiantį nekelti arba nutraukti baudžiamąją bylą nukentėjusiajam susitaikius su kaltininku, pastaraisiais metais apie dešimtadalis bylų, kuriose nusikaltimą padaręs asmuo žinomas, baigiamos iširti. Įsigaliojus naujiems baudžiamiesiems įstatymams, tikėtina, kad tokiu pagrindu nutrauktų bylų bus dar daugiau. Taip pat sprendimas priimamas laisvai (BPK 9² str.) dėl baudžiamosios bylos nekėlimo arba nutraukimo organizuotos grupės nariams. Straipsnyje remiamasi galiojusio kodekso normų taikymo praktika, nes nauja praktika dar tik formuojama.

Tačiau kol kas nei mokslinėje literatūroje, nei praktikoje neskirta reikiamo dėmesio klausimui, kuo remdamiesi pareigūnai pasinaudoja įstatymų jiems suteikta teise savo nuožiūra priimti sprendimą dėl tolesnės proceso eigos.

Šio straipsnio tikslas paanalizuoti kriterijus, lemiančius galimą sprendimą vykdant diskrecinį baudžiamąjį persekiojimą.

Tyrimo objektas – materialusis arba procesinis kriterijus ir jų turinys vykdant baudžiamąjį persekiojimą. Nagrinėjant straipsnyje aptariamus klausimus taikyti aprašomasis, sisteminės analizės, lyginamasis metodai. Straipsnyje taip pat panaudoti prokurorų ir tardytojų anketavimo duomenys ir 2000–2001 m. nutrauktų baudžiamųjų bylų duomenys.

1. Procesinis ir materialusis diskrecinio baudžiamojo persekiojimo kriterijus

Nagrinėjant diskrecinio baudžiamojo persekiojimo institutą kyla klausimas: kaip prokuroras [1] įvertina baudžiamojo persekiojimo tikslingumą, kiek jis laisvas vertindamas tolesnę proceso eigą? Normos, leidžiančios diskrecinį persekiojimą, įtvirtinta mažiausiai du visuomeninius interesus, ir įstatymo leidėjas, esant apibrėžtomis sąlygoms, teisės taikytojui, realizuojančiam baudžiamojo proceso tikslus bei uždavinius, leidžia vieną interesą laikyti prioritetiniu atsižvelgdamas į visuomeninį saugumą ir socialinę bei teisinę taiką.

Valstybė, remdamasi visuomenės prioritetiniais interesais, iš kurių vienas svarbiausių – efektyvi visuomenės gynyba nuo nusikaltimų, leidžia kompromisą su asmeniu, padariusiu vieną ar kitą nusikaltimą. Tai yra baudžiamojo persekiojimo nutraukimo garantijos „keičiamos“ į asmens pozityvius poelgius, išvardytus šiose normose. Jos neverčia atitinkamai elgtis, o tik skatina norimą elgesį, „siūlydamos“ pašalinti realią ar potencialią atsakomybę.

Tokiais atvejais visada egzistuoja reali kolizija tarp baudžiamosios atsakomybės neišvengiamumo principo socialinio reikšmingumo ir žalos aukai, visuomenei, valstybei, kaltininkui sumažinimo. Rinkdamasis iš šių šių dviejų vertybių, įstatymo leidėjas nustato svarbesnio intereso prioritetą naudodamasis būtino reikalingumo modeliu. Santykinę interesų vertę konkrečiomis aplinkybėmis nustato teisės taikytojas [2, p. 71–72].

Įstatymų leidėjai ir taikytojai šį klausimą sprendžia įvairiai. Tačiau dažniausiai tam tikri kriterijai yra išdėstyti žinybiniuose aktuose. Štai Anglijos Karališkosios baudžiamojo persekiojimo tarnybos (*Crown Prosecution Service*) prokurorai naudojami Karališkųjų kaltintojų kodeksu (*Code for Crown Prosecutors*), kuriame išdėstyti pagrindiniai kriterijai, lemiantys baudžiamojo persekiojimo nutraukimą. Belgijoje kiekviena apygarda turi nuolat atnaujinamas vyriausiojo prokuroro instrukcijas dėl transakcijos, mediacijos, besąlyginio bylų nutraukimo kriterijų, sąlygų bei tvarkos [3, p. 183]. Olandijoje skelbiamos Generalinės prokuratūros (*Board of Attorney – Generals*) instrukcijos dėl transakcijos taikymo [4, p. 201]. Šiuose dokumentuose daugiau pabrėžiami bendrieji teisiniai aspektai, o ne sprendimo priėmimo procesas tiriant konkrečias bylas.

Remdamiesi norminių aktų bei literatūros analize, galime išskirti du pagrindinius kriterijus, lemiančius baudžiamojo persekiojimo tikslingumo įvertinimą.

1. *Procesinis kriterijus*, t. y. vadinamoji reali nuteisimo perspektyva arba *pakankamai įrodymų*, kad teisme būtų įrodyta asmens kaltė padarius nusikaltimą.

2. *Materialusis kriterijus*, t. y. *viešojo (visuomeninio) intereso* persekioti kaltininką buvimas [5, p. 446].

Įvertinti kriterijai lemia sprendimo dėl baudžiamojo persekiojimo pasirinkimą.

Pirminis sprendimas dėl persekiojimo paprastai priimamas policijos. Pagrindinė prokurorų funkcija yra patikrinti bylas, siunčiamas jiems policijos kaip pagrindą palaikyti kaltinimą teisme. Patikrinimo procesas susijęs su tais pačiais dviem bylos aspektais: pakankamu įrodymų buvimu ir visuomeninio (viešojo) intereso buvimu. Būtinojo persekiojimo principas (jei įrodymų pakanka, byla perduodama teismui) apribojamas tikslingumu (nėra visuomeninio intereso persekioti konkretų asmenį) [6, p. 894–909].

2. Įrodymų pakankamumas

Pirmasis kriterijus, t. y. pakankamų įrodymų buvimas, nesusijęs su naujausiomis baudžiamojo proceso tendencijomis, bet rodo silpną kaltintojų įrodinėjimo bazę [5, p. 446]. Jei nesurinkta pakankamai kaltės įrodymų, asmens ne tik negalima nuteisti, iš esmės jo negalima ir persekioti baudžiamąja tvarka. Tokio tvirtinimo priežastis galėtų būti teiginys, kad „procesas tai yra bausmė“ [7, p. 200], nes asmens įtraukimas į baudžiamąjį procesą sukelia jam moralinių ir materialinių nepatogumų, taip pat tam tikrų stigmos elementų ir visuomeninio statuso praradimų (žmonės dažniausiai vadovaujasi nuostata, kad „nėra dūmų be ugnies“). Nustatyti, kad kaltės įrodymų pakanka, yra sudėtinga. Tai sukelia nemažai klausimų: kas tai yra, ar skirtingų proceso stadijose pakankamumo kriterijus yra vienodas. Kita vertus, įrodymų pakankamumas praktiškai reiškia, kad yra „reali nuteisimo perspektyva“ (*realistic prospect of conviction*) [8]. Anglijoje tai vadinama 51 proc. testu, kai yra 51 proc. tikimybė, kad teismas priims apkaltinamąjį, o ne išteisinamąjį nuosprendį [9, p. 162–163]. Danijoje, taip pat kaip Anglijoje, reikia, kad byla turėtų pagrįstą perspektyvą (*reasonable prospect*) [10, p. 91]. Vokietijos teorijoje kalbama apie „pakankamą įtarimą“ (*hinreichen der Tatverdacht*) [11, p. 418]. Tai reiškia, kaip aiškina Vokietijos Aukščiausiasis Teismas, faktų buvimą, kurie leidžia tikėtis, kad nepriekaištingai įrodinėjant teisme kaltininko kaltę bus priimtas apkaltinamasis nuosprendis [12, p. 729]. Prancūzijoje tikimybei, kad bus priimtas apkaltinamasis nuosprendis, išreikšti vartojamas terminas „kaltinimai“ (*charges*), o tai yra daugiau nei įkaltis (būtinai kvotai atlikti) ir mažiau nei įrodymas (būtinai nuosprendžiui) [13, p. 471]. Lietuvos mokslininkai atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlyga laiko nustatytą nusikaltimo sudėtį. Jų teigimu, nepateisinama atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės, jei jo veikoje nėra bent vieno nusikaltimo sudėties požymio [14, p. 69]. Nustačius nusikaltimo sudėtį Lietuvoje priimamas ir apkaltinamasis nuosprendis. Toks terminų traktavimas baudžiamajame procese yra ne visai korektiškas [15]. Nagrinėjama, kaip vertinti atvejus, kad nuteisimo galimybės didesnės nei išteisinimo, jei įrodymai yra vertinami pagal rašytinę bylos medžiagą, neišklausius liudytojų teisme, nežinant gynybos taktikos [16, p. 556–564; 9, p. 162–177]. Pažymimas toks svarbus aspektas vertinant įrodymų pakankamumą kaip teismo, kuris nagrinėtų bylą, rūšis. Aukštesniame teisme priimti aukštesni įrodinėjimo standartai [9, p. 162]. Taigi toks vertinimas visada išlieka santykinis. Jokie norminiai aktai (*guidelines*) negali duoti konkrečių nurodymų, kaip įvertinti įrodymų pakankamumą konkrečiu atveju. Toks dokumentas yra priimtas net tarptautiniu mastu. Aštuntajame Jungtinių Tautų kongrese, skirtame nusikaltimų prevencijai, 1988 m. buvo priimtas dokumentas „Kaltintojo vaidmens gairės“ (*Guidelines on the role of Prosecutors*). Dalis dokumento buvo skirta būtent diskrecinio baudžiamojo persekiojimo kriterijams, kurie turėtų užtikrinti procedūros sąžiningumą ir nuoseklumą (neprieštarinumą). Šio reikalavimo esmė tokia: jei kyla abejonių – baudžiamasis persekiojimas turi vykti (*if in doubt – prosecute*) [10, p. 92]. Įrodymų pakankamumo klausimas aktualus priimant bet kokį sprendimą baudžiamajame procese. Konkrečiai neįmanoma pasakyti, kada įrodymų jau pakanka. Svarbu, kad prokuroras išvengtų kraštutinumų. Įrodymai turi būti patikimi ir įtikinami, kita vertus, prokurorai neturi per reikliai vertinti jų [17, p. 305].

Praktiškai įmanomi atvejai, kai bylos, kuriose nėra pakankamai įrodymų, kad asmenų kaltė būtų įrodyta teisme, tiesiogiai ištyrus ir įvertinus surinktus duomenis, yra nutraukiamos pritaikius BPK straipsnius, numatančius diskrecinius bylos nutraukimo atvejus. Rusijoje atlikti tyrimai rodo, kad 60 proc. baudžiamųjų bylų pagal Rusijos BPK 28 straipsnį (anksčiau galiojusio Rusijos BPK 7 str.: kai kaltininkas aktyviai atgailauja) buvo nutraukta, nors jokių atgailos veiksmų, išvardytų įstatyme, nebuvo atlikta. Tyrinėtojas daro išvadą, kad jose tiesiog nebuvo surinkta kaltės įrodymų [18, p. 127]. Tuo tarpu kaltinamasis nutraukus bylą iš esmės traktuojamas kaip asmuo, padaręs nusikalstamą veiką. Tai, ko gero, neigiamiausias padarinys, potencialiai įmanomas įgyvendinant diskrecinį persekiojimą. Siekiant iki minimumo sumažinti jo kilimo galimybę, ieškoma tam tikrų procesinių „saugiklių“.

3. Viešasis interesas kaip baudžiamąjį persekiojimo vykdymo kriterijus

Nustačius, kad byloje yra pakankamai įrodymų, jog būtent įtariamasis padarė nusikaltimą, reikia įvertinti, ar atsižvelgiant į viešąjį interesą galima nepradėti (nutraukti) baudžiamąjį persekiojimo, ar būtina jį tęsti ir bylą nagrinėti teisme. Viešasis interesas nurodytas kaip bendras diskrecinio baudžiamąjį persekiojimo pagrindas ir tarptautiniuose dokumentuose [19].

Priimdami sprendimą, prokurorai privalo vadovautis viešojo intereso koncepcija [9, p. 117]. Prokuroras dažnai netgi vadinamas „viešojo intereso atstovu“ [20, p. 6; 21, p. 160]. Vienų šalių įstatymuose sąvoka „viešasis interesas“ yra tiesiogiai pavartota, kitų šalių įstatymų leidėjai „turi galvoje“ jį (viešąjį interesą) kaip diskrecinio persekiojimo kriterijų. Darytume išvadą, kad šalyse, kur dominuoja tikslingumo principas, diskrecinį baudžiamąjį persekiojimą reglamentuojančių normų formulavimo modelis būtų toks: „baudžiamasis persekiojimas vykdomas tada, kai to reikalauja viešasis (bendras) interesas“. Šalyse, kur dominuoja legalumo principas, labiau priimtinas toks modelis: „baudžiamasis persekiojimas gali būti nevykdomas (nepradedamas, nutraukiamas), kai to reikalauja viešasis interesas“ [22].

Viešojo intereso (*angl. public interest; pranc. interet public; vok. öffentliches Interesse*) sąvoka vis dažniau vartojama Lietuvos teisės literatūroje, tačiau jos turinys dažnai lieka neatskleistas. Naujausias tyrinėjimas šia tema atliktas daktaro A. Panomariovo disertacijoje [23].

Tarybiniu laikotarpiu baudžiamąjį proceso teorijoje buvo skiriami visuomeniniai, asmeniniai ir kolektyviniai interesai. Vėliau buvo nagrinėta daug interesų klasifikacijų ir pateikta sąvokų [žr. 24, p. 71–143; 23, p. 30–43]. Diskusija apie privačiuosius ir viešuosius interesus teisės (taip pat ir baudžiamąjį proceso) srityje nėra nauja [žr. 25; 26; 27]. Didžiausia problema yra juos suderinti. Štai viešosios teisės srityje diskutuotinas privačių interesų įgyvendinimo klausimas, o privatinės teisės specialistai diskutuoja apie visuomeninį arba viešąjį interesą ir jo pasireiškimo bei gynimo ribas [25, p. 195–221]. Kitas dalykas, kad literatūroje vartojamos dvi panašios sąvokos: visuomeninis ir viešasis interesas neatskleidžiant jų santykio. Visuomeninius interesus galima apibūdinti kaip bendruosius interesus, kaip tam tikrą asmeninių bei grupinių interesų vidurkį. Tai interesai, kurių nepatenkinus, viena vertus, neįmanoma realizuoti asmeninių interesų, kita vertus, užtikrinti socialinio sluoksnio, nacijos, visuomenės, valstybės stabilumo bei normalaus vystymosi. Visuomeninis interesas baudžiamajame procese – tai nauda visuomenei ir kiekvienam žmogui atskirai, tai postūmis veikti siekiant visuomenės ir žmogaus gerovės, tai baudžiamąjį proceso varomoji jėga. Visuomenės intereso turinys turi sietis su baudžiamąjį proceso tikslais, o jo realizavimo būdai – su uždaviniais. Visuomenės interesas, kurį gina valstybė, suteikdama pareigūnams tam tikrų įgaliojimų (priemonių), tampa viešuoju interesu [24, p. 79]. Jei baudžiamąjį proceso uždaviniuose tam tikro visuomenės intereso išraiškos nėra, jis netampa viešuoju interesu ir nėra ginamas procesinėmis priemonėmis. Kita vertus, viešasis interesas kartais tapatinamas su valstybės interesu. Visuomenės interesas baudžiamąjį proceso srityje ilgą laiką, o iš dalies ir dabar, visų pirma reiškė, kad byloje būtų priimtas objektyviąją tiesą atspindintis sprendimas: kaltas ar nekaltas teisiąsias ir eventualiai (jei kaltė bus pripažinta) paskirta bausmė [28, p. 180]. Viešasis interesas visų pirma reiškė valstybės interesą, kuris buvo akivaizdžiai baudžiamąjį pobūdžio – rasti nusikaltėlį ir būtinai jį nubausti [24, p. 80]. Viešojo intereso pavertimas valstybiniu įmanomas vien tik pabrėžus tam tikrus baudžiamąjį proceso uždavinių ar atskirų proceso dalyvių teisių aspektus [23, p. 32–33]. Įdomu tai, kad Prancūzijoje, kur tradiciškai dominuoja tikslingumo principas, prokuratūra veikia atsižvelgdama į „viešąjį interesą“, o Vokietijoje, kur dominuojantis principas ilgą laiką buvo legalumas, prokurorai gina „teisėtą valstybės interesą“ [29, p. 21].

Tačiau viešasis interesas – tai visų pirma visuomenės (*populus*) interesas, kurį valstybė (*res publica*), kaip politinė visuomeninė organizacija, privalo ginti ir jam atstovauti [30, 272; 31]. Viešasis interesas – tai pripažintas valstybės ir aprūpintas teise interesas, kurio realizavimas yra visuomenės egzistavimo bei vystymosi sąlyga ir garantija [27, p. 54–55].

Interesų baudžiamojo proceso srityje pagrindas yra visuomenės vertybių sistema. Šiuolaikinėje teisės doktrinoje nemažai teisinių institutų visų pirma vertinami ir analizuojami kaip socialinio kooperavimosi, socialinės taikos ir interesų pusiausvyros užtikrinimo priemonės [25, p. 196]. Priešingų teisės subjektų interesų suderinimas pripažįstamas viena pagrindinių teisės funkcijų [26, p. 147]. Kalbant apie teisinį procesą, kuris iš esmės reiškia teisinį ir socialinį konfliktą, visuomenės interesas aiškus – visuomenė suinteresuota savo stabilumu ir kad būtų kuo mažiau socialinių ir teisinių nesutarimų. Kilus konfliktui, visuomenė siekia, kad jis būtų išspręstas sąžiningai, greitai ir teisingai, nes tik taip įmanoma atkurti sąlygišką visuomenės gyvenimo harmoniją ir socialinę taiką [25, p. 197]. Manytume, kad kuo demokratiškesnė teisinė valstybė, tuo mažiau savo turiniu skiriasi valstybinis ir visuomeninis interesas, o idealioje teisinėje valstybėje valstybinis interesas sutampa su piliečių interesais [26, p. 273].

Ar nusikaltusio nuteisimas šiuo metu yra svarbiausias visuomenės interesas? Jis nagrinėja nukentėjusiojo intereso, kad būtų atkurtas teisingumas, o konkrečiai – jo pažeistos teisės. Taip pat nesiekia, kad asmenys, kurie gali pasitaisyti be kriminalinės bausmės, nebūtų teisiami ir baudžiami, kad būtų išspręstas konfliktas, o ne tik nubaustas kaltininkas. Galima diskutuoti, koks svarbiausias viešasis interesas turėtų būti realizuojamas vykdant baudžiamąjį procesą. Lietuvoje, deja, nebuvo atlikta sociologinių tyrimų, siekiant išsiaiškinti žmonių lūkesčius, susijusius su baudžiamąja justicija [žr. 32] išskyrus tyrimus dėl mirties bausmės [33, p. 78; 34, p. 4] bei televizijos žiūrovų ir skaitytojų nuomonių tyrimus apie priemones kriminogeninei padėčiai gerinti [35]. Todėl galime remtis tik Vokietijos ir JAV mokslininkų atliktais tyrimais, kurių rezultatai rodo, kad dauguma respondentų (tarp jų nusi kaltimų aukų) pritaria, jog būtų taikoma restitucija, o ne skiriamos tradicinės bausmės asmeniui, padariusiam nusikaltimą [36, p. 241]. 18,5 proc. respondentų manė, kad konfliktą tarp aukos ir nusikaltusio asmens galima sureguliuoti nedalyvaujant teisėsaugos pareigūnams, 17,4 proc. palaikė teisėsaugos institucijų iniciatyvą, išsprendžiant konfliktą be baudžiamojo persekiojimo, 18,8 proc. – bausmę, kuri turėtų būti sumažinta arba iš viso jos atsisakyta, jei buvo įvykdyta restitucija, 21,4 proc. – kriminalinę bausmę, nepriklausomai nuo restitucijos. Atsakymai buvo pateikti dėl 38 nusikaltimų rūšių: išžaginimo atvejais restitucija ne baudžiamosios justicijos srityje praktiškai buvo atmesta ir didžioji dauguma respondentų palaikė bausmę, tuo tarpu sukčiavimo arba neatsargių transporto įvykių, sukėlusių žalingų padarinių, atvejais dauguma palaikė restituciją. Atlikus tokią pat justicijos pareigūnų apklausą, paaiškėjo, kad prokurorai labiausiai palaiko kriminalinę bausmę, mažiau jos taikymui pritaria baudžiamųjų bylų teisėjai. Civilinių bylų teisėjai daug labiau vertina restituciją negu bausmę, o „atleidžiausi“ yra paprasti žmonės. Atliekant kitą tyrimą, respondentų buvo prašyta įvertinti nusikaltimus, padarytus recidyvistų (prieš tai aprašytame tyrime menamas nusikaltėlis buvo neteistas 30 m. vyras). Klausimas buvo suformuluotas taip: ar parenkant poveikio priemones (restituciją ar bausmę) reikia labiau atsižvelgti į aukos interesus ir rizikuoti paskirti neadekvačiai švelnią bausmę, ar skirti bausmę, neatsižvelgiant į aukos interesus. Paprasti žmonės buvo linkę atsižvelgti į aukos interesus, tuo tarpu justicijos pareigūnų nuomonė buvo priešinga. Pagal požiūrių griežtumą eilės tvarka nepakito: civilinių bylų teisėjai, baudžiamųjų bylų teisėjai, prokurorai [37]. Lietuvoje atlikto nusikaltimų aukų tyrimo rezultatai rodo, kad daugiau nei pusė apklaustųjų nepranešė apie jam padarytą nusikaltimą. Dauguma pranešusiųjų neigiamai vertino policijos veiklą, nes ji nesugebėjo sulaikyti teisės pažeidėjų ir negrąžino nukentėjusiajam pagrobto turto. Apklausti verslo subjektai išreiškė nuomonę, kad pagrindinė kreipimosi į policiją priežastis yra noras atgauti prarastą turtą [38, p. 24–25, 26]. Griežtesnes bausmes, kaip jaunimo nusikalstamumo mažinimo priemonę, palaikė 14 proc. respondentų. Visi 47 anketinėje apklausoje dalyvavę Lietuvos tardymo valdybų tardytojai laikėsi nuomonės, kad susitaikymas, numatytas Lietuvos Respublikos BPK 9¹ straipsnyje, yra priimtina baudžiamojo proceso baigtis. O štai teismai netgi nepilnamečių atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės (galiojusių iki 2003 m. gegužės 1 d. BK 52¹ str. ir BPK 278 str.) vertina gana skeptiškai [39, p. 422].

Lietuvos teismų praktikoje netgi pasitaiko atvejų, kai nukentėjusysis apeliaciniame skunde prašo skirti nuteistajam švelnesnę nei laisvės atėmimas bausmę, nes jis pats atėjo ir

prisipažino, gailisi, atlygino žalą, padėjo policijai, yra jaunas, pirmą kartą nusikalto ir pan. [40].

87 proc. apygardų prokuratūrų apklaustųjų prokurorų (anketinėje apklausoje dalyvavo 52 Generalinės prokuratūros ir apygardų prokuratūrų organizuoto nusikalstamumo ir korupcijos tyrimo skyrių prokurorai) pareiškė nuomonę, kad BPK 9² straipsnis, leidęs nutraukti baudžiamąją bylą organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo nariui, yra priimtina baudžiamojo proceso baigtis, nes suteikia galimybę ištirti sunkesnius nusikaltimus ir išvengti sunkesnių padarinių.

Baudžiamojo proceso tikslas gali būti pasiektas tik tada, kai visi procesinės veiklos dalyviai suvokia, kokias vertybes gina baudžiamasis ir procesinis įstatymas ir kokia veikla ar sprendimai padeda jo siekti. Idealiai subalansuoti asmeninius ir viešuosius interesus praktiškai neįmanoma, nes jie yra dinamiški. Vieni reiškiniai nustoja turėti visuomeninės reikšmės, gali nutikti ir priešingai – asmeniniai interesai gali įgyti viešojo intereso reikšmę [27, p. 59]. Priimdami sprendimą baudžiamojoje byloje, kompetentingi pareigūnai kiekvienu atveju svarsto, koks sprendimas labiau atitiktų viešąjį interesą. Nors, jei kyla kolizija tarp viešojo ir privataus intereso, pirmenybė vis dėlto atiduodama viešajam interesui.

Kuo motyvuojamas baudžiamosios bylos nutraukimas, koks čia viešojo intereso turinys? Viešojo intereso buvimą (nebuvimą) baudžiamojo proceso srityje autoriai siūlo vertinti remiantis tam tikrais bendrais kriterijais. Baudžiamojo persekiojimo atsisakymą gali lemti tai, kad:

1. nusikaltimas nedidelis ir nėra viešojo intereso asmeniui persekioti. Teisminis persekiojimas netgi būtų neadekvatus, neteisingas ir neefektyvus įvertinus teisės pažeidimo prigimtį (pvz., nusikaltimas nepadarė žalos);
2. teisminis persekiojimas būtų neadekvatus, neteisingas ir neefektyvus įvertinus teisės pažeidėjo asmenybę (didelė pasitaisymo galimybė, amžius);
3. yra galimybė patenkinti viešąjį interesą taikant asmeniui, padariusiam nusikaltimą, kitas priemones (ne bausmes). Kitos priemonės (pvz., drausminės, administracinės, civilinės) konkrečiu atveju yra veiksmingesnės ir efektyvesnės;
4. baudžiamasis persekiojimas gali pakenkti kitiems svarbiems visuomenės ir valstybės interesams (šalies saugumui, taikai, tvarkai);
5. nusikaltimo auka pirma gali palaikyti privatų kaltinimą ir teisminis persekiojimas nepadėtų apginti jos interesų [41, p. 64; 42, p. 77; 43, p. 160].

Literatūroje išskiriami atskirų diskrecinio persekiojimo formų kriterijai, tačiau jie praktiškai nesiskiria nuo bendrų tikslingumo taikymo kriterijų. Nepaisant tam tikrų reguliavimo niuansų, mediacijos (susitaikymo) taikymo kriterijai yra panašūs:

1. Nusikalstamos veikos tipas ir sunkumas.
2. Viešojo intereso persekioti asmenį baudžiamąja tvarka buvimas ar nebuvimas.
3. Įrodymų, leisiančių teisme įrodyti kaltinamojo kaltę, pakankamumas.
4. Kaltinamojo asmenybė ir prisipažinimas.
5. Nukentėjusiojo interesai [44, p. 190].

Anglijoje kai kurie iš motyvų yra klasifikuojami aplinkraščiuose (1984 m. *Code of Conduct ir Criteria for prosecution*) [13, p. 447]. Kaltintojų kodekso (*Code for Crown Prosecutors*) 8 paragrafas duoda tokius atsakymus į klausimą, kas lemia viešąjį interesą nepersekioti asmens, kurie suponuoja proporcingumo principą reaguojant į nusikaltimus: nusikaltimo „lengvumas“, tikėtinos bausmės nereikšmingumas, nusikaltimo padarytos žalos santykinis mažumas, kaltininko nedidelė kaltė, nusikaltusiojo asmens savybės (senas ar jaunas amžius, psichinės sveikatos sutrikimai) [9, p. 178–179]. Praktikai pažymi ir tokius kriterijus: nukentėjusiojo kaltę, nusikaltusiojo pastangas atlyginti žalą nukentėjusiajam, nusikaltusiojo amžių (jauną ar senyvą), asmeninę padėtį, nusikaltimo nereikšmingumą, ryšių buvimą tarp aukos ir kaltininko (Belgijoje pastebėta tendencija, kad jei konflikto šalys pažįstamos, bylos būdavo nutraukiamos be jokių sąlygų, jei nepažįstamos, buvo taikoma mediacija ar transakcija), aukos lūkesčius (ar jis jaučiasi labai „nuskriaustas“) [3, p. 183–184; 13, p. 447; 45, p. 508].

Rusų literatūroje siūlomi kriterijai yra gerokai abstraktesni:

1. ar išvengtoji (sušvelninta) tokiu būdu žala yra iš esmės mažesnė nei ta, kuri padaroma įgyvendinus (arba neįgyvendinus) atsakomybės neišvengiamumo principą;
2. ar tai neprieštarauja teisingumo reikalavimams nukentėjusiojo interesų ir visuomenės saugumo požiūriu [2, p. 74].

Nustatydami viešojo intereso turinį mokslininkai bei praktikai taip pat turėtų remtis Europos Tarybos rekomendacija, kurioje labai panašiai išdėstyti veiksniai, įvertintini teisės taikytojų: nusikaltimo pavojingumas, charakteris, aplinkybės bei padariniai; kaltinamojo asmenybė; galimas teismo nuosprendis; galimas nuteisimo poveikis kaltinamajam, nukentėjusiojo padėtis [19].

Proporcingumo principas kartu su įsitikinimu, kad pats procesas turi stiprų poveikį persekiojamam asmeniui, turi nustatyti ribas, kurias peržengus baudžiamasis persekiojimas tampa neproporcingai griežtas [žr. 46].

Nors nei Lietuvos procesiniuose įstatymuose, nei teoriškai viešasis interesas beveik nenagrinėjamas, praktiškai galima pastebėti panašias jo suvokimo ir vertinimo tendencijas: nutraukiant bylas daugiau ar mažiau vertinama kaltininko asmenybė, jo padaryta žala, ryšys su nukentėjusioju, nukentėjusiojo įtaka nusikaltimo padarymui.

Išvados

Baudžiamąjį persekiojimą lemia du pagrindiniai kriterijai:

1. procesinis kriterijus, t. y. vadinamoji reali nuteisimo perspektyva arba pakankamai įrodymų, kad teisme būtų įrodyta asmens kaltė padarius nusikaltimą;
2. materialusis kriterijus, t. y. viešojo intereso persekioti kaltininką buvimas.

Nesant pakankamai kaltės įrodymų asmens ne tik negalima nuteisti, jo negalima ir persekioti baudžiamąja tvarka. Nustačius, kad byloje yra pakankamai įrodymų, kad būtent įtariamasis padarė nusikalstamą veiką, reikia įvertinti, ar atsižvelgiant į viešąjį interesą būtina jį persekioti, ar galima nepradėti baudžiamąjį persekiojimo. Viešasis interesas nurodytas kaip bendras diskrecinio baudžiamąjį persekiojimo pagrindas daugelio šalių įstatymuose ir tarptautiniuose dokumentuose.

LITERATŪRA IR PASTABOS

1. Pagal galiojusį iki 2003 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos BPK (9¹ ir 9² str.) teisę spręsti klausimą dėl tolesnio baudžiamąjį proceso turi ne tik prokuroras, bet ir teismas, teisėjas, taip pat kvotos organas, tardytojas (ir prokuroras) teisėjo sutikimu. Pagal naują BPK diskrecinius sprendimus dėl proceso nutraukimo gali priimti tik prokuroras teisėjo sutikimu. Daugelio užsienio valstybių diskrecinė valdžia suteikta prokurorui. Straipsnyje, remiantis surinkta medžiaga, kalbama apie diskrecinį baudžiamąjį persekiojimą ir prioritetą teikiamas prokurorui. Kol galiojantys įstatymai tokią teisę suteikia ir kitiems pareigūnams, aptariamieji kriterijai tinka ir jų veiklai.
2. **Аликперов Х. Д.** Уголовно–правовые нормы, допускающие компромис в борьбе с преступностью // Государство и право. 1992. № 9.
3. **Parmenter S., Fijnaut C., Van Daele D.** From Sisyphus to Octopus: Towards a Modern Public Prosecutor's Office in Belgium // European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2000. No.3.
4. **Hans de Doelder** The Public Prosecution Service in the Netherlands // European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 2000. No. 3.
5. **Diverting** Cases from the Courts // The Criminal Law Review. 1995. Nr. 6.
6. **Ashworth A., Fionda J.** Code for the Crown prosecutors: Prosecution, Responsibility and Public Interest // Criminal Law Review. Nr. 12.
7. **Feeley M.** The Process ir the Punishment. 1979.
8. Tokia formuluoatė pateikta anglų prokurorams Karūnos persekiojų kodekse (*Code for Crown Prosecutors*), priimtame 1986 m.. Ja buvo pakeista ankstesnis įrodymų pakankamumo kriterijaus apibrėžimas, pateiktas prokurorams skirtuose „Persekiojimo kriterijuose“ (*Criteria for Prosecution*): „pagrįsta nuteisimo perspektyva“ (*reasonable prospect of conviction*). **Ashworth A.** The criminal process. An evaluative study. – Oxford, 1994.
9. **Ashworth A.** The Criminal Process. An Evaluative Study. – Oxford. 1994.
10. **Vestberg B.** Prosecutorial Functions in Connection with Criminal Law: Pre–trial Functions, Discretionary Power, Trial Functions // The Transformation of the Prokuratura into a Body Compatible with the Democratic Principles of Law. Council of Europe Publishing. 1996.
11. **Introduction** to German Law / Edited by Werner F. Ebke, Matthew W. Finkin. The Hague. – London, Boston, 1996.
12. **Juristenzeitung.** 1970. Nr. 18. // cituota pagal **Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А.** Уголовный процесс западных государств. – Москва, 2001.
13. **Pradel J.** Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius, 2001.
14. **Piesliakas V.** Baudžiamųjų įstatymų principinės nuostatos ir jų įgyvendinimas naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. Habilitacinio darbo autoreferatas. Socialiniai mokslai, teisė (6F). – Vilnius, 1995.
15. Atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas dažniausiai nagrinėjamas tik baudžiamosios teisės aspektu, o baudžiamąjį proceso konstantos neretai pamiršamos.
16. **Hoyano A., Hoyano L., Davis G., Goldie S.** A Study of the Impact of the Revised Code for Crown Prosecutors // The Criminal Law Review. August 1997.
17. **Случевский В. К.** Учебникъ русскаго уголовного процесса. – Санкт Петербург, 1891.
18. **Калугин А. Г.** Освобождение от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования и презумпция невиновности // Актуальные проблемы досудебного производства по уголовным делам. – Москва, 1999.
19. **Рекомендация** No 6 (87) 18 комитета министров государствам членам относительно упрощения уголовного правосудия (принята Комитетом Министров Совета Европы 17 сентября 1987) // Защита прав человека и борьба с преступностью. Документы Совета Европы. – Москва, 1998.
20. **Муравьев Н. В.** Прокурорский надзор. – Москва, 1889.
21. **Merino–Blanco E.** The Spanish Legal System. – London, 1996.
22. Anglijos (tikslingumo principo šalininkės) *Code for Crown Prosecutors* numato, kad nepilnamečiams baudžiamasis persekiojimas gali būti vykdomas, tik jei „reikalauja viešasis interesas“ (žr.: **Ashworth A.** The Criminal Process. An Evaluative Study. – Oxford, 1994.) To paties norminio akto preambulėje pacituotas lordas Shawcrossas: „Mano šalyje niekada nebuvo taisyklės – viliuosi, kad niekada ir nebus, kad įtariamą padaręs nusikaltimą automatiškai taptų baudžiamąjį persekiojimo objektu“. (**Hoyano A., Hoyano L., Davis G., Goldie S.** A Study of the Impact of the Revised Code for Crown Prosecutors // The Criminal Law Review. August 1997.) Vokietijos, kurioje dominuoja legalumo principas, BPK 153 straipsnyje numatyta, kad prokuratura turi teisę

stabdyti procesą, kai kaltinamojo kaltė maža ir nėra visuomeninio intereso tokį kaltinamąjį persekioti.

23. **Panomariovas A.** Viešai neskelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). – Vilnius, 2001.
24. **Масленникова М. Н.** Методология познания публичного и частного (диспозитивного) начал в уголовном судопроизводстве – Москва, 2000.
25. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. – Vilnius, 1997. T. I.
26. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius, 2000.
27. **Тихомиров Ю. А.** Публичное право. – Москва, 1995.
28. **Полянский Н. Н.** Вопросы теории советского уголовного процесса. – Москва, 1956.
29. **György K.** The Public Prosecutor's Office in the Transitional Period // The Transformation of the Prokuratura into a body Compatible with the Democratic Principles of Law. Council of Europe publishing, 1996.
30. **Cappelletti M.** The Judicial Process in Comparative Perspective // cituota pagal **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. – Vilnius, 1997. T. I.
31. Įstatymų leidžiamajai valdžiai yra suteikta teisė nustatyti viešojo intereso ribas konkrečiuose santykiuose, o sprendimai dėl viešojo intereso apibrėžimo ir jo patenkinimo būdo turi būti pagrįsti ir teisėti. Europos Žmogaus Teisių Teismo nutarimuose pažymėta, kad sąvoka „visuomenės interesai“ yra neišvengiamai plati. Teismas, suprasdamas, jog įstatymų leidėjams, kurie vykdo socialinę ir ekonominę politiką, duodama pasirinkimo galimybė turi būti gana plati, atsižvelgs į įstatymų leidėjų sprendimus apibrėžiant „visuomenės interesus“, nebent tie sprendimai būtų nepagrįsti (bylos James ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1986 m.), Litghgow ir kiti prieš Jungtinę Karalystę (1987 m.)) // Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos valdininkų įstatymo 16 straipsnio pirmosios dalies 2 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai. – Vilnius, 1997 05 06.
32. Žr.: **Dobryninas A.** Kriminalinės justicijos problemos demokratinės visuomenės kontekste // **Dobryninas A., Gaidys V., Gruževskis B. ir kt.** Socialiniai pokyčiai Lietuvoje: 1990–1998. – Vilnius, 2000.
33. **Dobryninas A.** Mirties bausmė Lietuvoje: tarp loginės semantikos ir politinės pragmatikos. Žmogaus teisės Lietuvoje. – Vilnius, 1996.
34. **Mirties bausmė: į pagalbą prezidentui** // Respublika. 1996 m. liepos 11 d.
35. 71 proc. respondentų manė, kad būtina gerinti teisėsaugos institucijų darbą, 69 proc. – kad reikia efektyvinti socialinę politiką; 65 proc. – tobulinti švietimą; 57 proc. tvirtino, kad būtina griežtinti bausmes. Žr.: **Dobryninas A.** Virtuali nusikaltimų tikrovė. Virtual reality of crime. – Vilnius, 2001.
36. **Malsch M., Carrière R.** Victims' Wishes for Compensation: the Immaterial Aspect // Journal of Criminal Justice. 1999. Vol. 27. No. 3.
37. Apie šį ir kitus panašius tyrimus žr.: **Сесар К.** Карательное отношение общества: реальность и миф // Правоведение. – Санкт Петербург, 1998. № 4. Reikėtų pabrėžti, kad negalima vienoje valstybėje (JAV, Vokietijoje) atliktų tyrimų automatiškai perkelti į kitą valstybę (Lietuvą) ir besąlygiškai grįsti jais tam tikrus sprendimus, nes skirtingose valstybėse skiriasi įvairios sąlygos: požiūris į teisę ir teisėtumą, pasitikėjimas institucijomis ir pan.
38. **Alešiūnaitė K., Dapšys A., Kalpokas A., Ragauskas P., Valatkevičius D.** Tarptautinis nusikaltimų aukų tyrimas Lietuvoje // Teisės problemos. 2001. Nr. 2.
39. Aprobuota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimu Nr. 30. Teismų praktikos, atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės ir skiriant jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones, apžvalga // Lietuvos Aukščiausiojo Teismo informacinis biuletenis. Teismų praktika. 2001. Nr. 15.
40. **Baudžiamoji** byla Nr. 1A–550. 1997 m. Vilniaus apygardos teismas.
41. **Так П.** Система уголовного правосудия в Нидерландах в свете новой уголовной политики // Вестник Моск. Ун–та. Сер.11. Право.1997. № 1.
42. **Roxin C.** Strafverfahrensrecht. – München, 1993.
43. **Beulke W.** Strafprozeßrecht. – Heidelberg, 2000.
44. **Wright M.** Victims, Mediation and Criminal Justice // The Criminal Law Review. 1995. No. 3.
45. **Tiberg H., Sterzel F., Cronkult P.** Swedish law. A survey. – Stockholm, 1994.
46. Apie proporcingumo principą žr.: **von Hirsch A., Ashworth A.** Principled Sentencing. – Oxford, 1993.

Criteria of Discretionary Prosecution

Dr. Rima Ažubalytė

Law University of Lithuania

SUMMARY

This article deals with theoretical and practical problems of discretionary power - what are the main factors that are likely to influence the decision-making process of the prosecution offices. Two criterias that influence the dismissals of the cases on policy ground are analysed: 1. realistic prospect of conviction or the principle of evidential sufficiency (hinreichen der Tatverdacht) and 2. public interest (interet public; öffentliches Interesse).

It is wrong for a person to be prosecuted if the evidence is insufficient. The essence of the wrongness lies in the protection of the innocent: if this principle is taken seriously, it should mean not only that innocent people are not convicted, but also that innocent people should not be prosecuted. The reason for this may be found in the dictum that „the process is the punishment“.

A further factor is the policy of diversion. Thus, even if a case satisfies the test of evidential sufficiency, there may be strong reasons of public policy or, as it is termed in many countries „public interest“ in favour of dealing with the case by means other than prosecution. In practice, questions of evidential sufficiency and public interest often interact, but for clarity of exposition one part of the article is devoted to evidential sufficiency, and the other part of the article - to the issue of „public interest“.

